

TERRA AVARORUM*

LÁSZLÓ GYULA

(Budapest, ELTE Régészeti Tanszék)

Bóna István kollégám részletes értékeléssel tekintette át az utolsó 25 év magyar népvándorlaskori régészetét az Acta Archaeologica 1971. kötete számára készült dolgozatában. Ez felment engem attól, hogy e munkát itt újra elvégezzem. Ehelyett inkább e kérdések középpontjában álló avar emlékek kutatásának néhány módszertani kérdését mutatom be. A Közép-Duna-medence régészei, akik itt együtt vannak, külön-külön értékes munkát végeznek e korszak kérdéseiben, de — úgy érezzük — meg kellene találnunk e munkák tervszerű egyeztetését, hogy a munkatársi együttműködés még jobban elmélyedhessen. Szinte-szinte az lebeg a szemem előtt, hogy együttes tanácskozással egy „témajegyzéket” dolgozzunk ki, s ezt egymással egyetértve osszuk fel, — így a munkálatok akár az egyetemi szakdolgozatok témáig lehatolhatnak. Nos, ezek elé a tanácskozások elé kínálkoznak bizonyos módszertani megfontolások.

Előadásomban a VII—IX. század időrendi kérdéseit és a VII—IX. század népi-etnikai kérdéseket tárgyalom. Az időrendi kérdéseket még két további részre bontom: előbb az évszázadokban mért időrendre térnék ki, majd a kisebb időszakokra, évtizedekre vonatkozó kutatásokra.

I. A VII—IX. SZÁZAD IDŐRENDI KÉRDÉSEI

1. Általános problémák

Előjáróban szeretném megjegyezni, hogy eddig általában bizonyos egyszerűsítésekkel éltünk, s ez akarva-akaratlan élettelen skémákhoz vezetett. Például a korai avar csoportról úgy véltük, hogy mivel leleteinek egy részre korai időre keltezhető, általában is csak a korai időkre jellemző. Ezzel szemben kimutattam a griffes-indásokkal való együttélésüket, ami viszont — mai ismereteink szerint — annyit is jelent, hogy még jól benne éltek a VIII. században, és bizonyos, hogy nem az előző században készült viseletet hordottak. Egy-egy temetőn belül tehát nem olyan egyszerű az időrend. Nem határolható el mereven, hogyha például, préseltdíszú öveket is találunk: akkor ezek VII. századiak; a griffesek pedig — mondjuk — VIII. századiak. Ezek együtt, egyidőben is éltek hosszú időn keresztül, a préseltdíszú övek egyrésze tehát feltétlenül „griffes-kor”-i! Egyszóval: nincsenek általános érvényű „horizontok”.

* Bevezető előadás „Középeurópa a VII—IX. században” címmel 1971 augusztusában Szegeden tartott nemzetközi konferenciához.

A Közép-Duna-medence VII—IX. századi időrendjének tengelyében kétségkívül az avar leletek állanak, ezért vizsgáljuk kissé bővebben ezeket, főként abból a szempontból, hogy melyek időrendi határaik. Eddig úgy vélték, hogy az avar leletek 568 és 800 közötttről valók. Ez a beidegződött felfogás azonban nem tartható, s helyette a következő kérdések vetődnek fel:

a) Simonyi Dezső joggal vetette fel az V. századi bolgárok ittletét; ennek következtében viszont a déloroszországi jellegű nomád-bizánci leletek (ún. préselt csoport) egy része korábról lenne keltezhető, mint 568!

b) Mivel történeti forrásokból is tudjuk, hogy a nagyszentmiklósi kincs is amellett szól, hogy az avar politikai hatalom vége nem jelentette az avarság (ekkor már feltehetően magyarság) életének megszűnését, ezért e korszak felső határa sem lehet 800. Ehhez hozzá kell még tennünk, hogy amit a IX. századról tudunk, az főként Pannónia nyugati felére és a mai Nyugat-Szlovákiára vonatkozik, a Kárpát-medence többi területeiről csak itt-ott bukkan fel valamely jelentéktelen adat, de eddig hallgatólagosan rávetítettük a pannóniai viszonyokat az egész Kárpát-medencére, s ez bizony történetileg hamis képet adott!

c) Ám a korai avar leleteket (amelyeket bizánci pénzek kelteznek) sem szabad egységesnek elképzelnünk. Egyrészt történeti forrásból tudunk a VI. század végén beköltöző újabb népekről, másrészt tudjuk, hogy 630 táján a bolgár elem nagyrészt megsemmisül, harmadszor pedig: a 670-es évek táján megjelenik itt egy erős kaukázusi vezető-réteg, amelynek övei hasonlítanak a korai avarokéira. [Lehetséges tehát, hogy a „korai” avarok és a griffes-indások együttélésében szereplő „koraiak” voltaképpen a Kaukázusból beköltözött új törzsek lennének, akik egyidőben jöttek ide a griffes-indásokkal, mint a vezető-törzs népe!] — Látható, hogy a kérdéseknek még felvetése is bonyolult, az egyszerűsítés, a sémává merevedés eltakarhatja előlünk a valóságos történeti folyamatokat.

d) Még bonyolítja ezt a képet, hogy 670 tájban — a dunai bolgár állam megalakulásával és az előbb látott vezetőréteg megjelenésével egyidőben — jelennek meg a „griffes-indás” volgai törzsek és népesítik be sűrű rajokban a Kárpátok medencéjét. Ám a „griffes-indások” is legalább kétféle hagyomány, tehát kétféle népvözdődését mutatják. [Eredetmondánk és az obi-ugorok eredetmondája is két népvözdődéséről beszél!] — Az új honfoglalók vezető-rétege feltehetően kaukázusi bolgár volt [emlékezzünk Kovrat negyedik fiának Pannóniába telepedéséről].

e) Eszerint az általunk kutatott időben bonyolult egymásra-rétegződésekkel kell számolnunk, hozzávéve még azt is, hogy az egymást követő népek nagyjából ugyanarról a területről jöttek s így egy-egy törzsszövetség szétbomlása nyomán többször is szakíthattak magukkal egyazon népből való csoportokat!

f) A szláv etnikum régészeti hagyatékát illetően egyre inkább az a meggyőződésem bontakozik ki, hogy ezt a kérdést sem lehet csupán a halotthamvasztás szűk szemszögéből megítélni, mint ahogyan erről ennek az előadásnak folyamán még szót ejtünk.

A fent elmondottakból az derül ki, hogy az avar leleteken belüli időrend igen nehéz, sőt egyelőre megoldatlan kérdések elé állít minket, amihez a régi, főként tipológiai módszerekkel még közelíteni sem tudunk. Kevés segítséget várhatunk Keletről, mert ott a minket érdeklő népek még nagyobb egymásra-rétegződésben éltek, szétválasztásuk, pontos időrendjük még nehezebb, mint nálunk. Ennek ellenére figyelemmel kell lennünk az újabb emlékanyagra és az újabb magyarázatokra. Komoly segítséget várhatunk ellenben nyugati szomszédaink kutatásaitól, mert az innen oda átsapó népi hullámok időben jól tagoltan, elkülönülten figyelhetők meg.

g) Az egyik kristályosodási pont a 630-as évek történeti eseménye kapcsán alakult ki. Egyrészt a Bajorországba, majd megmaradt töredékeikben Itáliába települt bolgárok hagyatékának kutatásában, másrészt a 630-as Samo-féle szláv-avar államalakulat régészeti kérdéseinek tisztázásában, harmadrészt az ugyanekkor Keleten és Délen bekövetkezett változások nyomkövetésében, továbbá a longobárd területekről ideköltözött emlékműveiknek megkeresésében. Különösen érdekesnek ígérkezik a Samo-féle állam régészetének kutatása, hiszen forrásunk *expressis verbis* megmondja, hogy vezetői szláv anyától, avar apától valók, feltehető tehát, hogy éppen egyenjogúságuk jeleként a szabad avar emberek méltóság-jelvényeit, -öveit viselték! Itt felmerülhetnének a morvaországi és ausztriai griffes-indás leletek, de ezt a gondolatot időrendi okokból el kell vetnünk. Sajnos Samo országának kiterjedése is tisztázásra vár még.

h) A leglényegesebb lenne az avar határoknak az Enns-ig való kiterjedése dátumának tisztázása, mert az Enns és a Wiener Wald közötti avar terület 800 után valóban elveszett s így az azelőtti időre biztos időrendi alapot adhatnának az ottani leletek, legalábbis a nyugati avarság körére. Ma, főként Deér József és Andreas Lippert kutatásai nyomán a VIII. század eleje és vége közé tehetjük az itt előkerült „griffes-indás” leleteket és szövegeiket még a IX. században is megfigyelhetjük.

i) Amennyiben helyes az a tétel, hogy az „inter Sabariam et Carnuntum” a Wiener Wald és Győr-Pannonhalma közére, tehát a Duna-limes védelmére értendő, akkor ez további kiindulópontot ad az időrend tisztázására. Nevezetesen a Sabaria-Pannonhalma és a Carnuntum-Wiener Wald közötti leletek zöme — ellentétben a nyugatibb, korábbi ausztriai leletekkel — 805 után való lenne. Ezzel egyidőben — feltevésem szerint — a Csallóköztől északra megszűnnék az avar-magyar élet, s szlávok telepednének ide, akik Árpád népének honfoglalásáig élnének ezen a területen. Ennek némileg ellentmondana, hogy e területen úgyszólván egyetlen szláv helynév sincsen! [A Sabaria-kérdésről a III. salzburgi szláv kongresszuson tartottam előadást és dolgozatom is a kongresszus Actáiban lát napvilágot, magyarul pedig a Soproni szemlében jelenik majd meg.]

j) A vésett-indás, poncolt hátterű stílusnak keltezői lehetnek a mai morva területen talált nagy díszgombok és a nagyszentmiklósi kincs egyik készlete. Mivel pedig Nagyszentmiklós II. asztali készletének néhány darabja a X—XI. század fordulójáról való, ez alapul szolgálhatna a IX. század vége—X. századi avar-magyar leletek időrendjéhez, s ebbe a körbe tartoznék szláv részről a blatniczai lelet is.

k) A griffes-indás stílus természetes időrendi határai — szerintem — a 670-es évek utáni bizánci pénzforgalom hiánya és a IX. század legvégén meginduló dirhem és nyugati pénzforgalom. E kétszáz éven belül a fenti történeti-régészeti vizsgálatok adhatnak szilárdabb alapot az időrendnek, de ismét hangsúlyozom: nem „horizontokat”, hanem reális történelmi folyamatokat kell megfigyelnünk. Hogy ezeken belül is milyen megfigyelnivalók várhatók, arról számolok be a következő fejezetben.

2. Az időrend finomításának kérdései

Azok a kezdeményezések, amelyeket évtizedek óta a temető-térképek elemzésében tettem, ma már átmentek a régészeti köztudatba s egy-egy temető közlésekor már szinte kötelező a temető-térképek megszólaltatása. Én itt most csupán az időrend kérdéseit ragadnám ki az elemző munkából [hadd jegyezzem meg zárójelben, hogy voltaképpen nem a térképet elemezzük, hanem a temetkezés egykori rendjéből kikövetkeztethető akkori életet].

a) Köztudottá vált, hogy egy-egy temető benépesítése nem akként történt, mint most a nagyvárosi temetőknél, hanem a közösség, a „*falu*” nemzetségei egy területen, de „*hadak*”, „*szegek*”, „*végek*”, „*nagycsaládok*” szerint külön-külön zárt csoportokban temetkeztek. 2—3 nemzedéken keresztül e csoportok határai elérték egymást és ezért látszik egy-egy ilyen térkép egységnek, de egyúttal ez teszi érthetővé a csoportok közt itt-ott kimaradó üres foltokat is. Ez az egész kérdés az időrend szempontjából annyit jelent, hogy pl. a temető egész területén vannak — mondjuk — 670-ben eltemetettek, de a sírcsoportok mindegyikében: szinte minden évben pl. 675—680—685—690-ben is temettek folyamatosan. Ez bizony — valljuk be — nagyon megnehezíti a temetőtérképek időrendi értékelését. Sokkal egyszerűbb volt, amikor úgy képzeltük, hogy pl. Északon kezdődött a temetkezés, ez lett volna tehát a legkorábbi rész, s Dél felé mind későbbiek lettek volna a sírok [ennek az avult szemléletnek emléke néha még a mai napig is kísért!].

b) De nemcsak az egyes temetőkön belül adódnak ilyen nehézségek, hanem abból is, hogy mind régészeti, mind pedig embertani megfigyelések arra a feltevésre vezetnek, hogy egy-egy avarkori falu temetőjét nem használták tovább, mint két-három nemzedéknyi ideig. Általában semmi nyom nem mutat arra, hogy egy-egy ilyen falu lakossága elpusztult volna. Ebből okszerűen adódik a kérdés: hová temetkezett a falu ezt megelőzően és hova utána? Ha pl. egy falut „A”-val jelölünk s az avar-későavar kort 250—300 évnél vesszük, tehát kerekén tíz nemzedéknyi időre, akkor az „A” falu közösségének legalább három temetője kellett, hogy legyen, de a későavar-magyar foglalók faluinak legalább két temetője volt! Meg kell majd találnunk — s nem kétséges, hogy idővel lesznek ilyen megfigyelések — egy-egy falu temetőinek belső vándorlását (lehetséges, hogy a falu is elköltözött!) alapításától megszüntéig. Csak ekkor kaphatunk reális képet arról, miként alakult a gazdasági-társadalmi élet, mi történt új népesség csatlakozása esetén, mennyiben változtak a kézművesség formái és sorolhatnók a kérdéseket a végtelenségig.

A felvetett kérdésekből a jövőben kétfajta időrendi finomítás lehetősége adódik majd: a) A temetők belső tagolása nemzedéki rétegekre bonthatná a temető egységét, b) A „*falu*” vándorlásának s új és újabb temetőinek megállapítása pedig 60—90 éves szakaszokban (két-három nemzedék) tenné lehetővé egy közösség változásainak megfigyelését.

Ezek a gondolatok felvetik az egymáshoz közel levő avarkori temetők népességének összetartozását. Az első magyar törvényekből (Szt. László I:10) tudjuk, hogy a faluk nem költözhetek túl nagy távolságra templomaiktól. Úgy látszik tehát, hogy elsősorban a legelő- és szántóterületek kimerülése volt az elköltözés oka. A továbbiakban tehát kutatásunknak jobban kell ügyeljen az egykor összetartozó avar temetők láncolatának felderítésére, a telephez való viszonyára s ezen belül a költözések időrendjének megállapítására. Igen-igen sokat várunk e kapcsolatok kutatásában Lengyel Imre nagyszerű embertani módszereitől. De a temetők e kapcsolatának kérdéseit véleményem szerint feltétlenül meg kellene vizsgálni „*inter Sabariam et Carnuntum*” és a szomszédos nyugatszlovákiai területeken.

II. NÉPI-ETNIKAI KÉRDÉSEK

1. Tudjuk, hogy az avarok elején még az államalapítókön belül is különböző származású törzsekkel számolhatunk (a „*var*”-ok, a „*xyon*”-ok, „*ku|igurok
| |*”, „*zabenderek*”, „*tarniachok*”, „*kotzagerek*” s ide sorolnók az őslakosságot, a langobárd és gepida népességet, a szarmata, hun, bolgár — esetleg már magyar-ugor —

töredékeket és a peremeken megjelenő szlávokat. Ezzel szemben a kései avar beköltözők többségének nyelve — szerintem — magyar volt. de e nép ismét legalább három összetevőre bontható; a griffesekre: akik Belső-Ázsia felől jöttek, az indásokra: akik a Volga vidékről vándoroltak ide és a kaukázusiakra. A régészeti anyag párhuzamai is ezt a tarka képet mutatják. A párhuzamok egyrészt Ukrajna vegyes hun-bolgár rétege felé, másrészt a Volga mentére, harmadrészt Irán felé, negyedsorban Belső-Ázsia felé vezetnek. De ezt a térben kiterjedt kapcsolat-rendszert időben egészen a szkíta korig mélyítik bizonyos művészeti jelenségek (állatküzdelmi jelenet stb.). A későbbi időben a keverék-avarságot körbefogó szlávság letelepedése, különösen a Dunántúlon részben változást jelentett a népi térképen s ugyancsak így kell értékelnünk a bajor telepések kérdését is.

Az avarok képe tehát igen-igen bonyolult és csak egy dolog segíthetne valamilyen egyszerűbb régészeti osztályozáshoz, ha ugyanis nem nemzeti társadalmakkal lenne dolgunk, hanem a divat és a kereskedelem áru uralkodnának, ez ugyanis lehetővé tenné „horizontok” kidolgozását. De a helyzet nem ez, mert a temetési rendből erős nemzeti társadalmakra következtethetünk. Anélkül, hogy teljességre törekednék, bemutatok néhány lehetőséget, amellyel e sokrétű kérdésekben bizonyos tájékozódást, rendet kereshetünk.

1. A tüsző és az öv kérdése

Ugyanaz a veret mást jelenthet félarasznyi, arasznyi szélességű tüszőn viselve, mint keskenyszíjú övön. E kétféle viselet kétféle hagyományt jelent. Ma a tüsző Közép-Európában főként a hegyi népeknél él, de régebben a magyarságnál is otthonos volt, sőt Györfly István szerint éppen a magyarságtól terjedt el használata. Ebben a kérdésben még nem látunk tisztán, de ásatási tapasztalatból tudjuk (pl. Csallány Gábornak s jómagamnak ásatásai, s ide számítom a medencében található kettős, hármas csatokat is): a 3—4 cm széles öveken kívül voltak 10—12 cm széles övek is. Az egész steppei területen ma a keskeny öv járja, de nem mindig volt így, például a szibériai aranylemezek párjai vagy az ordosi bronzok gyakran csak 10—12 cm széles övre illenek reá. Ezutáni ásatásainkon a veretsorra merőlegesen vett finom metszetekkel kellene megfigyelni, szíjat hordott-e az eltemetett, vagy tüszőt. Ilyen megfigyeléseket „betanított sírbontók”-tól nem várhatunk, ide képzett régész kell!! A szíj vagy tüsző megállapítása azért lehet fontos, mert azonos veretek esetében is másfajta származás hagyományát képviselheti!

2. A temetők földrajzi helyzetének, talajának kérdése

A csupán a tárgyra figyelő régészetünk eddig nem nagyon törődött ezzel a lényeges kérdéssel. Más hitvilági képzetek irányíthatják a temetkezést, ha például a temetőt vízpartra, vagy éppenséggel szigetre telepítik, mintha — mondjuk — domboldalra. Megint más hagyomány keresendő a törvényszerűen agyagos talajba temetkezők, mint a homokos talajt keresők között. Nagyon is feltehető, hogy e szokások az egykori őshazában beidegzett dolgokra mutatnak. Magam ezekre a kérdésekre elsősorban a Kiskőrös-vágóhídi-temető szigeten levő helyzete kapcsán ébredtem rá, valamint nemrégén amikor a Zsély-i (Zselovce) temetőnek és a szebényi (Dél-Baranya) temetőnek hajszálra azonos domboldali fekvésére figyeltem fel. Még valami, amiről alig tudunk valamit, pedig lényegesnek látszik: a patakparti temető a településsel

átellenben van-e a túlsó parton, vagy a településsel egyazon oldalon fekszik (Rozner Gyulának a Mezőföldön tett megfigyelései szerint a víz másik partjára temetkeztek). Nem is kell talán említenem, hogy a temető ilyen, vagy amolyan helyzetéből a veretek formájánál százszor értékeőbb másvilág-képzetekre, illetőleg azok különbségeire következtethetünk. — Ha már a földrajznál tartunk, hadd említsem meg a földrajzi környezet és a rajta folytatható gazdasági tevékenység kapcsolatát. Egyáltalán nem közömbös tehát, hogy egy-egy népesség milyen területen telepszik meg.

3. A tájolás, sírmélység stb. kérdései

Ezek eddig is jó szolgálatot tettek régészeinknek sírcsoportok, népek stb. elkülönítésében. Ma sem tudjuk pontosan, hogy a tájolás mit jelent (talán a keletnyugati tájolás kézenfekvő magyarázatán kívül). Jelenti-e a másvilág helyét s ha igen akkor arccal, lábbal fordul-e feléje a halott vagy csupán az eltemetés időpontja kötött s ekkor a sír éppen a nap állása felé néz? Ám egy bizonyos, hogy a sír és a tetem tájolása semmiképpen sem „divat” kérdése. Így tehát csak azok vélhetik, hogy a korai kérdései avarkor között „divatváltás” történt, akik nem számolnak azzal, hogy a koraiak Ny—K-i irányban, a későiek erre csaknem 90°-kal elfordultán temettek! Ez csak hagyománybeli, következőképpen származásbeli különbséget jelenthet! Emlékeztetni szeretnék ezzel kapcsolatban, hogy a dzsungáriai kapun túl az égtájak éppen fordított jelentőségűek, mint azon innen. Arra is felhívom a figyelmet, hogy az égtájak általában pusztá, sík, tenger melléki területeken jutnak nagyobb jelentőséghez, míg az erdős területeken a tájékozódás elsősorban a folyók mentén történik, és a másvilág elképzelésekben is a folyó, a víz játszik szerepet, nem az égtáj [I. fentebb felvetett kérdéseinket a temető és a víz kapcsolatáról: talán ebben is halvány utalást találhatunk az őshazákra?]. — De ezeket a kérdéseket minden régész jól ismeri, éppen csak említsem őket, mert a népi-etnikai kérdésekben — úgy látszik —, az eddiginél nagyobb figyelmet kell szentelnünk nekik.

4. Az ún. „állatsont mellékletek”

Ez sem csupán az állattartásról ad becses ismereteket, bármennyire fontos is az egyes állatfajták származási helye és természetüknek a velük való foglalkozást megszabó volta. Arról van szó, hogy pl. a nagycsaládi étkezéskor a családtagok fontosságok szerint részesülnek az állat egyes részeiben. Megfigyelendő tehát, hogy vajon a temetéskor is érvényesült-e ez a rend vagy a halott külön lakomában részesült? De az is lényeges e kérdésben, ami nincsen: miért van egyes sírokbán (nemcsak a „gazdagokban”) étel s miért nincsen más sírokbán útravaló?

Ide tartoznék az ún. tojásos temetkezés kérdése is. Jó ideig azt hittük — vagy legalábbis én azt hittem —, hogy csak fiatal nők sírjában található s valamilyen termékenységű áldozattal magyarázható. Két — nálam készült — szakdolgozat adgyűjtése meggyőzött, hogy mindkét nemnél és minden életkorban meglévő temetési szokás, de általában a szegényebbjénél. A feltámadás jelképe lenne, mint annyi népnél az újkorban, vagy netán mégis a termékenységhez kapcsolódik, vagy éppen séggel egyszerű eledel lenne? Feltehetően a mindenkori őslakossággal volt kapcsolatban, mert a baromfitartás letelepedést jelent, feltéve, ha nem vízimadarak vagy más tojók tojásáról van szó. Itt is felvetendő, hogy miért csak kevésnek jár ez a temetés egyes nagy lélekszámú temetőkben, és hogy a temetőkben belül van-e valami törvényszerűség e sírok elhelyezésében.

5. A koporsós temetkezések

Külön kérdés, különösen ha tudjuk, hogy végül is a sír a halott háza. Ekként a gerendavázás, koporsós temetkezéssel az élőkről is sok mindent elárulnak. A fa-építkezés általában az erdősebb területekre jellemző, tehát itt is eredmények várhatók, a származás kérdésének felvetése kapcsán is. Úgy látszik a Kárpát-medencében számolnunk kell a fennmaradó szarmata népességgel is, mert a vaskapcsos koporsók náluk jelennek meg először s élnek az egész avar koron át, de nem mindegyik avar-kori „faluban” volt meg ez a hagyomány. Ebből is törzsi, nemzetségi, népi hagyományokra következtethetünk az anyaggyűjtés előrehaladtával.

6. A koponya-varázslatok

Az ásató régészek jól tudják, hogy elég gyakori jelenség, hogy érintetlen csontvázakat találunk koponya nélkül, de az sem ritka, hogy néha egy-egy csontváz mellett több koponyát találunk, úgy is adódhatik, hogy a koponya a medencén kerül elő, de arra is van példa, hogy pl. az alsó állkapcsot a sír bolygatott földjében megtaláljuk. Magam, régebben, hajlandó voltam e jelenségekben csak keleti hagyományt látni, de legújabban — ismervén a még pogány lengyeleknél a férjet halálba követő feleségnek: az asszony lefejezésének szokását — megfontolandónak tartom, hogy nem lehetne-e a szláv etnikum kimutatásához ezt a jelenséget is felhasználni?

7. A helynevek

A helynevek az utóbbi 1000—1500 esztendőnek éppen olyan fontos történeti emlékei, akárcsak a temetők, a telepek, földvárak. Éppen ezért fontosnak tartanám, hogy egy-egy régészeti lelet, ásítás közlésekor a hely nevét nemcsak hivatalos nyelven, hanem a népnyelvben, vagy az oklevelekben meglevő formában is közölnék. Úgy, ahogyan mi annakidején Roska Márton ősrégészeti repertóriumában tettük, ahol a magyar nevek mellett a román és szász helyneveket — vagy ahol szláv volt, azt is! — közöltük. Különösen a Kárpát-medencében van ennek fontossága, ahol sokszor régi és új leletek azért nem kerülnek egymás mellé, mert más nevek alatt közlik őket.

8. A telep és a temető kapcsolata

Erről mi — a magyar régészek — alig tudunk valamit mondani, mert csak néhány hely az, amire hivatkozhatnánk (pl. Felgyő), de az is későbbi, a dunaújvárosi falu és temető közlése pedig még nem jelent meg. Talán a szomszédos országokban dolgozó kollégák tudnák a telep-temető kapcsolatokat éppen olyan árnyatlan kifejteni, mint ahogyan időrendi s más kérdések vázlatát az előbbieken a temetők alapján megkíséreltem.

*

Szigorúan a régészeti anyagból következő kérdéseket törekedtem felvetni. Így a természettudományi kutatások, a történeti forráskutatás stb. a peremekre kerültek, jóllehet igényünk, hogy mindezeket a legnagyobb mértékben hasznosítsuk munkánk

közben. Ámbár megfigyelhető az előadottak alapján is, hogy mennyire kitágult a régészeti anyag s már nemcsak kézzelfogható leletek, településhelyek, formák, technikák, hanem távolramutató kapcsolatok is éppen olyan reális anyagai a kutatásnak, mint egy-egy veret, szíjvég, vagy netán cserépedény.

TERRA AVARORUM

von

Gyula László

Der Aufsatz, als Vortrag wurde im August 1971 in Szeged anlässlich des internationalen Symposiums „Zur Geschichte Mitteleuropas vom 7. bis 9. Jahrhundert“ in französischer Sprache vorgetragen. Der ganze französische Text wird im Band 1971—72 der Acta Archaeologica (Bp.) veröffentlicht, deshalb sehen wir hier von der Mitteilung eines fremdsprachigen Auszugs ab.